

IVANA FILIPOVIĆ PETROVIĆ

Zavod za lingvistička istraživanja

Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

ifilipovic@hazu.hr

OBJAŠNJENJA ZNAČENJA FRAZEMA U RJEČNIKU

Opća načela leksikografske obrade traže da objašnjenje značenja bude kratko i jasno, dovoljno općenito da može obuhvatiti veliki broj primjera ili gotovo svaki kontekst te dovoljno razlikovno da informacija koja dolazi do korisnika bude razumljiva i korisna. Uzorom se dugo smatrala logička definicija koja uključuje najbliži viši rodni pojam i specifičnu razliku, ali su leksikografi tijekom povijesti i iskustva rada na različitim rječnicima tražili i iznalazili i druge tehnike opisa značenja. Jedna je od njih leksikografska definicija koja, osim što dopušta različite pristupe pri oblikovanju samog objašnjenja značenja, ovisno o jezičnim obilježjima pojedine riječi, u širem smislu uključuje i druge elemente natuknice, poput specifičnih formalnih rješenja kao što su veličina slova ili zasebne kućice s bilješkama o upotrebi, zatim oznake registra, konceptualna povezanost s drugim natuknicama te primjeri upotrebe. U kontekstu suvremene leksikografije koja je posve usmjerena na korisničke potrebe, sve su to elementi koji sudjeluju u opisu značenja riječi, odnosno pomažu korisniku razumjeti ga i potencijalno upotrebljavati.

U ovome radu, na primjeru metoda prikupljanja i oblikovanja objašnjenja značenja frazema u *Frazeološkome rječniku hrvatskoga jezika* koji je u izradi, ispituju se utjecaj i uloga jezičnih i izvanjezičnih podataka koje o frazemima daje računalni korpus na kojem se temelji rječnička građa i zatim pokazuje način na koji se ti podaci integriraju u natuknicu s ciljem da rječnik što bolje odgovori idolu suvremene leksikografije – korisničkim potrebama.

1. Uvod

Rječnik je tekst u kojem se opisuju značenja riječi, piše Sydney Landau u svojoj knjizi *The Art and the Craft of Lexicography* (2001), svojevrsnom udžbeniku leksikografije. Kada je riječ o suvremenim rječnicima, jednojezičnim i višejezičnim, objašnjenje značenja riječi doista jest njihova glavna funkcija i najčešći razlog zbog kojeg korisnici posežu za rječnicima. Na takav potez navodi nas

uvjerenje, odnosno znanje koje crpimo iz kulture u kojoj živimo da je rječnik mjesto na kojem se nalaze objašnjenja značenja riječi koja ćemo lakše i bolje razumjeti nego samu riječ, odnosno u višejezičnim rječnicima – ekvivalent na jeziku koji razumijemo. Izražavanje značenja neke riječi pomoću drugih riječi na način da bude lakše razumljivo može zvučati kao jednostavan zadatak, a ipak spada u najsloženije izazove u leksikografskome poslu.

Lingvisti, ali i sami leksikografi mnogo su puta isticali neprirodnost leksikografskoga zadatka: kidati riječi iz konteksta i slagati ih u stupce »po redu koji su odredili neki Feničani i Grci u davna vremena«¹ (Bolinger 2008: 193). Ako se tomu doda i pisanje sažetih, strogo formaliziranih definicija kontekstualno izoliranih riječi, postavlja se pitanje korisnosti i svrhe rječnika.

Međutim, u suvremenoj se leksikografiji dogodio zaokret od percepcije rječnika kao izvora *točnih* definicija riječi koji služi kao autoritet u zajednici (usp. Bejoint 2011)² prema fokusu na korisničkim potrebama, a kao najvažniji čimbenik u shvaćanju značenja riječi ističe se kontekst. Naime, zahvaljujući spoznajama o ponašanju riječi koje su donijela korpusna istraživanja na velikom broju primjera stvarne upotrebe, leksikografi i lingvisti, posebno kognitivni, govore o značenjskom potencijalu riječi koje se aktivira i ostvaruje u kontekstu (usp. Allwood 2003; Evans 2009; 2019). Drugim riječima, riječi ne posjeduju značenja dana sama po sebi pa u tom smislu leksikografiju ne treba shvaćati kao posao pronalaženja i bilježenja tih značenja. Naprotiv, oblikovanje značenja riječi u rječniku dinamičan je i kontekstualno uvjetovan zadatak.

Ta dva temelja na kojima počiva suvremena leksikografija – kontekst i korisničke potrebe – znatno dolaze do izražaja kada je riječ o frazemima. Naime, njihova svrha nije počivati u rječnicima koji čuvaju njihovo značenje, već upotreba. Posebno u kontekstu učenja stranoga jezika, ovladati frazeologijom stranoga jezika najteži je zadatak, a rječnik u tome može biti najvažniji saveznik. Stoga su pitanja leksikografske obrade frazema uvijek aktualna u leksikografiji, a u ovome radu bavimo se njezinim možda najizazovnijim aspektom – objašnjenjem značenja. U okolnostima u kojima je stvarna jezična upotreba postala sadržaj rječnika, promijenili su se i imperativi leksikografske obrade. U tom se smislu puno govorilo o nomenklaturi, dakle lijevoj strani rječnika koja se pomoću digitalnih alata u suvremenim rječnicima automatski ekstrahira i isključivo je ogledalo korpusnih podataka, kao i o potpunom napuštanju prakse ciljanog smišljanja primjera upotrebe. Premda se čini da je time leksikografski posao znatno olakšan ili barem umanjen, u ovome radu željeli smo ukazati na važan segment leksikografske obrade koji je upravo zahvaljujući podacima iz korpusa postao još kompleksniji, a to je određivanje i oblikovanje značenja.

¹ Misli se na abecedu.

² I druga literatura detaljnije navedena u Filipović Petrović (2018).

Istraživanje je provedeno na frazemima prikupljenima za *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika*³ koji je u izradi i na njihovoj leksikografskoj obradi. Rječnik se temelji na računalnome korpusu hrWaC, koji pomoću digitalnoga alata u sklopu kojega je dostupan daje podatke o frekvenciji pojavljivanja riječi i njihove okoline te stupnju karakterističnosti sveza u kojima se javljaju. Cilj je rada bio ispitati kako podaci o frazemima dostupni u korpusu utječu na leksikografsku obradu u rječniku, konkretno na leksikografovo razumijevanje značenja frazema i zatim njihovo oblikovanje u rječniku. Također, željelo se ispitati koje se tehnike opisa značenja mogu izdvojiti kao najčešće i najkorisnije. Rezultati su pokazali da na leksikografsku obradu značenja frazema u najvećoj mjeri utječu primjeri upotrebe i informacije koje se u njima nalaze, što je na tragu postavke suvremene leksikografije o važnosti konteksta za značenje riječi i višerječnica. U leksikografskoj se literaturi podosta ispitivala funkcija primjera upotrebe, uključujući i neke možda ne posve očite samim korisnicima, kao što su ilustrativne smjernice o gramatičkom ponašanju riječi (v. Bogaards i Van der Kloot 2001), ali svakako i njihov utjecaj na razumijevanje značenja riječi, pri čemu je potvrđeno da se primjeri i objašnjenja značenja međusobno nadopunjuju (v. Summers 1988; Laufer 1993). U našem se istraživanju pokazalo da primjeri upotrebe, uz ostale elemente natuknice, također mogu funkcionirati kao nositelji značenja koji, zajedno s objašnjenjem značenja i bilješkama o upotrebi frazema zajedno čine potpunu leksikografsku definiciju.

Rad je podijeljen na četiri poglavlja. Nakon uvoda, u drugome poglavlju govorimo o pristupu definiranju, odnosno objašnjenju značenja u leksikografiji te opisujemo tehnike definiranja u rječniku. Treće se poglavlje bavi objašnjenjima značenja frazema u frazeološkim rječnicima, a četvrto je poglavlje prikaz istraživanja provedenog na primjerima frazeološke građe prikupljene za *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* i rezultata koji su utjecali na oblikovanje značenja u tome rječniku.

2. Tehnike oblikovanja opisa značenja

2.1. Logička i leksikografska definicija

Tijekom povijesti pitanje definicije i definiranja okupiralo je filozofe i logičare u velikoj mjeri. Klasična teorija definiranja pomoću najbližeg višeg rodnog pojma (*genus proximum*) i specifične razlike (*differentia specifica*), poznata kao logička definicija, koja se veže uz Aristotela no još je i starija, našla je svoje mjesto u pristupu definiranju u rječnicima. Služila je kao vodilja, a model od kojega se polazilo jest znanstvena klasifikacija biljaka i životinja. Viši rodni pojam trebao

³ <https://frazeoloski-rjecnik.eu/>.

bi, prema tome, imenovati vrstu, odnosno kategoriju u koju govornici smještaju određenu riječ: npr. sprava, uređaj, oruđe, pribor, vozilo i drugo. Specifična razlika odnosi se na ono dodatno semantičko obilježje koje sužava značenje i razlikuje riječ od drugih iz kategorije. Međutim, posve je jasno da to nije primjenjivo na sve riječi koje rječnik obuhvaća. Ne samo to, nego je i polazište dviju struka – filozofije i leksikografije – posve različito. Za razliku od filozofije koja razvija teoriju kako bi unaprijedila ljudsko znanje, leksikografija ima praktičnu funkciju sastavljanja jezičnoga materijala koji korisnici mogu razumjeti. Stoga su leksikografi, kako bi se ukazalo na razliku između pristupa *definiranju*, koristili termin leksikografska definicija (nasuprot klasičnoj logičkoj), a Zgusta je istaknuo da se suština razlike jako dobro vidi u ruskome jeziku u kojem se leksikografska definicija naziva *tolkovanje*, što otprilike znači ‘interpretacija, objašnjenje’ (1971: 238). Leksikografi su u upotrebi termina skloniji koristiti riječ *objašnjenje*, nego *definiranje*,⁴ s obzirom na to da definiranje implicira da se značenje riječi može precizno i konačno odrediti (npr. Atkins i Rundell 2008).

Leksikografska definicija, dakle, navodi najvažnija semantička obilježja definirane riječi koja su dovoljna da bi se razlikovala od drugih riječi. Suprotstavivši je logičkoj teoriji definiranja, dodatno ju je opisao Solomonick (1996: 483) istaknuvši da leksikografska definicija u širem smislu obuhvaća tri osnovne komponente: izvanjezične elemente natuknice, gramatički opis i formalnu definiciju, odnosno opis značenja riječima. Izvanjezični elementi uključuju sredstva za oblikovanje natuknice i isticanje pojedinih dijelova, kao što su naprimjer veličina i debljina slova te slični znakovi. Također i stilske odrednice, etimološke bilješke, primjeri ili citati, sinonimi, sve su to dijelovi leksikografskog definiranja značenja riječi.

Kad je riječ o pravilima definiranja, leksikografska teorija ističe nekoliko općih principa koje treba slijediti pri oblikovanju objašnjenja značenja u rječniku. Najprije, riječ je dobro objasniti upotrebom drugih, jednostavnijih riječi. Zatim, poželjno je izbjegavati cirkularnost, odnosno objašnjavanje jedne riječi drugom i obrnuto. Također, objašnjenje koje se daje moralo bi se moći u kontekstu zamijeniti s riječju koja se objašnjava (engl. *substitutability*). Konačno, ne moraju sve definicije u rječniku biti uniformne i homogene (usp. Zgusta 1971: 238–245; Landau 2001: 157–167; Jackson 2002: 93–96). Principe su, dakako, preispitali i kritizirali sami leksikografi, obrazlažući zašto pojedino načelo nije primjenjivo u određenim situacijama, odnosno predlažući druga moguća rješenja. Podosta je kritika upućeno načelu međusobne zamjenjivosti, koje u prvome redu nije provedivo kada su u pitanju stručni termini. Landau (2001: 164–165) navodi primjer riječi *ruža*: ako u rečenici *kako lijepo od tebe što si mi poklono ružu* riječ *ruža* pokušamo zamijeniti s definicijom, nastat će rečenica *kako lijepo od*

⁴ U ovome radu koristimo oba termina, premda oba podrazumijevamo kao objašnjenje.

tebe što si mi poklonio biljni rod (Rosa) iz porodice ruža (Rosaceae), ukrasnu vrtnu, kultiviranu ili šumsku trnovitu biljku s mirisnim cvjetovima raznih boja, što zapravo nije značenje prve rečenice. Njezino je značenje kako lijepo od tebe što si mi poklonio cvijet biljke ruže. Ali ne samo to, Sinclair (2004: 8) je kritizirao taj princip i zato što ne kazuje ništa o emocionalnoj, konotativnoj, pragmatičkoj i svjetonazorskoj dimenziji značenja, a upravo to nedostaje u spomenutom primjeru: nije jasno zašto je poklanjanje ruže lijepa gesta od koga, pa bi to trebao biti dodatak objašnjenju značenja *ruže* kao *cvijeta biljke ruže*. Idealnim se smatra korisno objašnjenje, koje Hanks (1973: 252) objašnjava kao kratak opis nekog obilježja riječi koji odabire leksikograf na temelju svoje procjene o tome što bi korisnik mogao imati na umu u trenutku kada poseže za objašnjenjem značenja te riječi u rječniku. U toj je procjeni srž leksikografske umještosti: da bi oblikovali objašnjenja koja će uspješno odgovoriti na korisničke potrebe, leksikografi trebaju znati kako odabrati informacije koje će pružiti korisniku (usp. San Martín 2021). U tome najveću pomoć pružaju korpusni podaci, jer donose podatke o značenjima u stvarnoj jezičnoj upotrebi. U tome su smjeru išli i prijedlozi drugih tehnika definiranja, o kojima je riječ u sljedećem odjeljku.

2.2. Slobodnije tehnike definiranja

Leksikografi su tijekom rada na rječnicima koristili određene uvriježene metode, poput logičkih definicija, koliko su bile primjenjive, no često su nailazili na prepreke i kritike. Promjene u lingvistici od sedamdesetih godina 20. stoljeća kada je došlo do premještanja fokusa na leksikon i proučavanje semantičkih obilježja pojedinih riječi, njihove uloge u diskursu i veza s drugim riječima (v. npr. Cruse 1986), odraz su imale i u leksikografiji. Pojavili su se prijedlozi drukčijih rješenja u leksikografskoj obradi, među kojima su i ona koja se odnose na opis značenja riječi. U kognitivnoj se psihologiji pojavila teorija prototipa (Rosch 1977; 1978). Riječ je o teoriji pojmovne kategorizacije stvarnosti prema kojoj govornici oblikuju kategorije oko primjera koji najbolje prikazuju svojstva te kategorije, pri čemu granice među kategorijama nisu posve jasne te su neki članovi bolji primjerci od drugih, tipičniji su. Teoriju prototipa prihvatili su kognitivni lingvisti i umnogome je utjecala na suvremenu semantiku. U radu Vajs i Žic Fuchs (1998) na primjeru leksikografske obrade frazema u općem hrvatskom jednojezičniku pokazuje se primjena teorije prototipa u prikazu frazema unutar natuknice ističući da takav pristup može povećati objasnidbenu moć rječnika za korisnika. Polazeći od teorije kognitivne semantike prema kojoj pojedinačna obilježja sastavnica frazema imaju važnu ulogu u njihovu razumijevanju i upotrebi, odnosno da osnovno prototipno i prenesena značenja frazemske sastavnice čine podlogu za razumijevanje frazema kao cjeline, autorice se zalažu za napuštanje dotadašnje prakse u rječnicima da se frazemi navode abecednim redom nakon

semantičke razrade značenja i definicija, kao poseban odjeljak, čime se zapravo potpuno odvajaju i od osnovnog, prototipnog značenja te svih ostalih značenjskih ostvaraja. U okviru prototipnog pristupa, frazemi bi se bilježili uz pojedina značenja leksema, a ne na kraju natukničkoga članka, pri čemu bi ključna bila značenjska spona pojedine sastavnice frazema i prototipnoga ili prenesenoga značenja riječi koja se leksikografski obrađuje. Tako bi naprimjer frazem *cvjetaju ruže komu*, umjesto uobičajene obrade na kraju natuknice *ruža*,⁵ svoju obradu dobio u okviru natuknice glagola *cvjetati*, pokraj njegova prenesenoga značenja ‘biti u svoj svojoj ljepoti, u punom razvitku’, što omogućava bolje razumijevanje značenja tog frazema koje glasi ‘ima sreće u životu’ ili ‘u životu mu je lagodno’ (Vajs i Žic Fuchs 1998: 365). U tom se smislu za razumijevanje značenja frazema ne oslanjamo samo na objašnjenje koje je oblikovao leksikograf, već na cijelu natuknicu, odnosno na značenja sastavnica frazema koja pomažu u razumijevanju frazeološke cjeline. Takav se pristup zapravo uklapa u ideju leksikografske definicije u kojoj u objašnjenju značenja sudjeluju i drugi elementi unutar natuknice, zajedno gradeći potpunije i korisnije objašnjenje.

Nadalje, posezalo se i za različitim drugim pristupima fenomenu opisa značenja u rječniku. Znatnija se pažnja počela usmjeravati na korisničke potrebe, s pitanjima kakve su one uopće i može li ih zadovoljiti logička definicija. Istraživanje P. Stock (1986) polazi od ideje da se korisničkim potrebama možemo približiti ako pogledamo kako izgledaju neformalna objašnjenja značenja riječi koje jedan govornik, potencijalni korisnik rječnika, može dati drugome u razgovoru (engl. *folk definitions*). Takva se objašnjenja daju u okviru konteksta, diskursa u kojem je došlo do upita o značenju, nasuprot definicijama u rječniku koje se daju u svojevrsnom kontekstualnom vakuumu, nepovezane s diskursom. Rezultati proučeni na transkriptima razgovora pokazali su da govornici koriste različite tehnike pri objašnjavanju, kad je riječ o predmetima često se odmah usmjere na opis njegove funkcije, a ne izgleda, zatim se često koriste primjeri, sinonimi i registar. U neformalnom objašnjenju značenja riječi *prisvojiti* fokus je stavljen na registar:

(1) *Ministar taj i taj je protuzakonito prisvojio (fensi riječ za ukrao) toliko i toliko milijuna.*⁶

Time se ističe da se riječ *prisvojiti* koristi u formalnoj, službenoj komunikaciji koja teži neutralnosti, ponekad i eufemizmima. Uobičajeno su u rječnicima podaci o registru i slične bilješke o upotrebi odvojene od objašnjenja značenja, na

⁵ Kao rezultat uvriježenoga pristupa u leksikografskoj obradi frazema i u općim i u frazeološkim rječnicima prema kojemu se frazem nalazi pod prvom punoznačnicom: najčešće pod prvom imenicom koju sadržava, ako nema imenice pod prvim pridjevom i zatim redom pod prilogom, glagolom itd. (Jackson 2002: 100). Riječ je o posve formalnome rješenju koje je služilo za olakšavanje pretrage frazema, pri čemu semantička obilježja frazema nemaju nikakav utjecaj.

⁶ Svi su primjeri u ovome radu crpljeni iz hrvatskoga mrežnoga korpusa hrWaC.

način da su zapravo svi dijelovi natuknice zasebne male cjeline dodatno odvojene drukčijom grafijom ili veličinom slova. Ipak, Stock (1986: 87–88) smatra da postoje primjeri u kojima je vrijedno razmisliti zašto je govornicima pri objašnjenju pojedinih riječi istaknut registar, a kod drugih funkcija ili sinonim i znači li to da bi im upravo takve informacije bile korisne kada su u poziciji korisnika rječnika. Više dostupnih strategija za definiranje leksikografima bi donijelo veću fleksibilnost u obavljanju svoga posla, a korisnicima potencijalno lakši pristup i veću razumljivost objašnjenja značenja riječi.

S namjerom da se poveća razumljivost objašnjenja, neki engleski rječnici, naprimjer *Longman Dictionary of Contemporary English* (2014), koriste omeđen vokabular⁷ za pisanje definicija koji se sastoji od otprilike dvije tisuće čistih riječi i konstrukcija. Premda se takav postupak ističe kao vrlo koristan za one koji uče strani jezik, upozorava se i na njegove nedostatke, kao što je gubitak mogućnosti za leksikografa da na površinu izvuče specifične nijanse značenja, što Lew (2010: 293) naziva leksikografskom diskriminirajućom moći. Također zanimljiv i posve drukčiji pristup definiranju proveden je u engleskome rječniku *Collins Cobuild English Language Dictionary* (1987), inače pioniru korpusnoga pristupa u leksikografiji. Riječ je o objašnjenjima značenja u punim rečenicama koje sadržavaju i riječ koju se objašnjava, dakle ono što se definira. Želio se postići pomak od tehničkoga opisa jezika prema nečemu što je oblikovano da se čita kao običan tekst, odnosno na tragu spomenutih neformalnih objašnjenja (Stock 1986) kakva bi dao učitelj ili roditelj koji objašnjava manje poznatu riječ. Naprimjer, riječ *povjerljiv* u Collinsu je objašnjena rečenicom *ako je neka informacija povjerljiva, znači da treba ostati tajna, odnosno privatna*. Ipak, duža definicija ne podrazumijeva uvijek kvalitetniju informaciju. Dok se klasičnim sažetim objašnjenjima u rječnicima upućivao prigovor da su preopćenite, druga krajnost može biti i pretjerano detaljiziranje, kao u primjeru riječi *nevinost* koja se objašnjava u Collinsu rečenicom *ako tko dokaže svoju nevinost, dokazao je da nije kriv za zločin*, čime se značenje nevinosti ograničilo na uzak kontekst njegova dokazivanja što suviše sužava upotrebu te riječi. Kod definiranja važnu ulogu svakako ima tip rječnika, kao i namjena, pa u sljedećem odjeljku prelazimo na opis značenja u specijaliziranim rječnicima – onim frazeološkim.

3. Objašnjenja značenja u frazeološkome rječniku

O tehnikama definiranja opisanima u prethodnome odjeljku u najvećoj se mjeri pisalo u kontekstu općih jednojezičnih rječnika. Kao sastavni dio takvih rječnika, i frazemi su uzeti u obzir, ponajviše kada su se predlagale nove strategije opisa značenja koje su za objašnjenje značenja frazema mnogo korisnije od sažetih

⁷ Više o tome postupku u Cowie (1999).

logičkih definicija. Naprimjer, istaknuto je da objašnjenja značenja u punim rečenicama mogu biti vrlo dragocjena kod opisa značenja frazema jer izravno stavljaju upotrebu u stvaran društveni kontekst, interakciju među govornicima, što klasične apstraktnije definicije ne rade. Sinclair (1987: xvi) je istaknuo da se već i samim leksikografskim metajezikom može služiti kao tehnikom ukazivanja na pomak u značenju, naprimjer u Collinsu rečenice poput *ako nekome kažete da je ...* ili *ako nekog nazovete ...* ili *ako kažete da ...* u pravilu ukazuju na metaforičko, odnosno figurativno značenje. Također, teorija prototipa pridonijela je drukčijem pogledu na organizaciju natuknice koja sadržava i frazeme, o čemu je bilo riječi u prethodnome odjeljku.

Specijalizirani frazeološki rječnici počeli su se sastavljati ubrzo nakon usustavljivanja frazeologije kao lingvističke discipline i teorijskog opisa njezina predmeta proučavanja, pa su se i frazeografska rješenja oblikovala u skladu s time. Hrvatska je frazeologija otpočetak išla ukorak s europskom, a rad Zagrebačke frazeološke škole iznjedrio je i prve frazeološke rječnike u nas, jednojezične i višejezične. Mnogo se pažnje posvećivalo organizaciji natukničkoga članka u frazeološkim rječnicima, koja je proizlazila iz definicije frazema, odnosno svih obilježja koje ga čine frazemom: njegova opsega i granica, strukture i sintaktičkih obilježja, varijantnosti i upotrebe. Vodeće leksikografske nedoumice ticale su se problema pretraživanja frazema (pa su kao rješenje osmišljene nadnatuknice i indeksi na kraju rječnika), zatim uvrštavanja rekcija (na što se ukazuje drukčijim tipom slova od frazema) i varijanata. Sve su to bila rješenja specifične namjene za frazeološke rječnike i ubrzo je organizacija frazeoloških rječnika postala prepoznata i uvriježena među korisnicima. Međutim, jedan se element – objašnjenje značenja – mogao bez puno prilagodbi naslijediti iz opće leksikografske prakse. Podrazumijevalo se da svaki frazem ima objašnjenje značenja, a njegovo uspješno oblikovanje ovisilo je o umješnosti i iskustvu samog leksikografa da načela logičkih definicija primijeni na višerječne sveze s prenesenim značenjem. Hrvatski frazeološki rječnici (Menac, Fink Arsovski i Venturin 2003; 2014) dobro su se nosili s tim zadatkom, a neki suvremeni pokazuju pomake i proširenja na tragu leksikografskih definicija u širem smislu o kojima smo govorili u odjeljku 2.1., pa uključuju dodatne značenjske elemente u natuknicu ili uvode različite tehnike definiranja prilagođavajući se jezičnoj građi. Naprimjer, u *Rječniku hrvatskih animalističkih frazema* (2017) korištene su stilske odrednice, odnosno bilješke registra kojem određeni frazemi pripadaju. Bilježe se u obliku simbola, odnosno smješkića koji upućuju na to je li riječ o zastarjelome, vulgarnome ili za uljudnu komunikaciju neprimjerenome frazemu. Takav izvanjezični element svakako je dio leksikografske definicije frazema i korisniku kazuje važan podatak o njegovoj upotrebi. U *Rječniku frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije* (2020) koriste se različite tehnike objašnjenja značenja. Osim klasičnih, kod

određenog tipa frazema, najčešće onih u formi rečenice ili pitanja upućena sugovorniku, u objašnjenju se donosi uporabna informacija također u formi rečenice, katkad i s dodatkom registra, poput: *{kaj} si se v čono r^uođil?* ‘pita se onoga koji ne zatvori za sobom vrata’ ili *ak si glodeŋ, se pogladj* ‘reklo se u šali onomu koji se žalio da je gladan’ (Frančić i Menac-Mihalić 2020). Također, rječnik sadržava i poseban dio u kojem je građa organizirana konceptualno pa je nadnatuknica pojam izveden iz značenja frazema. Zajednički koncept tako stvara značenjska gnijezda s frazemima bliskoga ili istoga značenja. Korisnost toga rječnika time je višestruko povećana, s obzirom na to da korisnici mogu pretraživati rječnik po ideji koju imaju na umu, a rječnik će im ponuditi više jezičnih ostvaraja te ideje. Takva frazeografska rješenja ukazuju na promišljanje leksikografa o mogućim korisničkim potrebama, ali i na shvaćanje leksikografske definicije kao zbira semantičkih i uporabnih podataka kojima je cilj pomoći korisnicima da shvate značenje frazema, a ne zadovoljiti kakvu krutu formu(lu) rječničkoga opisa.

Napokon, suvremeni se frazeološki rječnici mnogih jezika izrađuju na temelju velikih računalnih korpusa, pa dostupnost velikoga broja primjera upotrebe donosi podatke o obliku, značenju, promjenjivosti i upotrebi frazema što uvelike utječe na leksikografsku obradu i opis značenja frazema u natuknici. U nastavku se na primjeru takvoga rječnika u izradi pokazuju temelji spoznavanja značenja frazema i tehnike njihova oblikovanja u leksikografskoj definiciji.

4. Frazeološka građa i opis istraživanja

U istraživanju za ovaj rad korišten je jezični materijal koji se prikuplja u sklopu izrade *Frazeološkoga rječnika hrvatskoga jezika*. Frazeološka građa za taj rječnik temelji se na najvećem računalnom korpusu hrvatskoga jezika, mrežnome korpusu hrWaC (1,2 milijarde riječi). Rječnik je korpusom vođen, što znači da su sva leksikografska rješenja vođena podacima dobivenima iz korpusa, pretraživanjem najčešće i najkarakterističnije okoline riječi.

Cilj je rada ispitati na koji način podaci koji se korpusnim istraživanjima dobivaju, od oblika frazema, varijanata, frekvencije pojavljivanja do brojnih primjera upotrebe, utječu na leksikografovno prepoznavanje značenja frazema i oblikovanje objašnjenja koje će zabilježiti u rječniku. Također, cilj je pokazati kako ti podaci, odnosno elementi mogu biti dio definirajućih tehnika u rječniku, na način da sami nose poruku o nekom segmentu značenja frazema, čineći zajedno s drugim dijelovima potpunu leksikografsku definiciju. Konkretno, ključnima su se pokazali primjeri upotrebe, a njihov doprinos definiranju frazema opisujemo na četirima razinama. Najprije, mogu funkcionirati kao ilustratori značenja varijantnih oblika shematičnih frazema koji se obrađuju u jednoj natuknici i koje tada nije potrebno posebno (ponovo) objašnjavati. Zatim, otkrivaju polisemne

frazeme i frekvenciju pojavljivanja pojedinih značenja na temelju koje se u natuknici utvrđuje redosljed bilježenja značenja. Nadalje, otkrivaju emocionalne, pragmatičke i svjetonazorske dimenzije značenja frazema koje leksikografu pomažu oblikovati nijansirana i korisna objašnjenja. Konačno, s obzirom na to da je u rječnik ugrađena i konceptualna organizacija frazeološke građe, pomažu u povezivanju frazema u tematske cjeline i razradi njihove bliskoznačnosti kako bi se izbjeglo da se sinonimi u objašnjenjima vrte u krug ne dajući korisniku dovoljno jasne informacije. U sljedećim odjeljcima izdvajamo rezultate: primjere te njihov utjecaj i doprinos tehnikama definiranja koje se provode u rječniku.

4.1. Shematični varijantni frazemi

U *Frazeološkome rječniku hrvatskoga jezika* varijantnost frazema obrađuje se teorijski se oslanjajući na kognitivnolingvistički pristup varijantnosti. Prema tom pristupu, frazeološke varijante opisuju specifičnu situaciju i sudionike koji su dio nje, dakle imaju istu konceptualnu osnovu koja može biti realizirana u obliku različitih predodžbi. To se u jeziku odražava promjenama leksičko-gramatičkog ustrojstva frazema pa među varijantnim oblicima mogu postojati određene razlike u leksičkom sastavu, strukturi, značenju i upotrebi (detaljnije vidi Parizoska i Filipović Petrović 2020). Kako bi se korisnicima ukazalo na takvu povezanost varijantnih oblika, varijantni se oblici u rječniku bilježe unutar iste natuknice. Organizacija ustroja takve natuknice otvara brojna pitanja o tome kako urediti i prikazati te frazeme i sve dijelove koji se u rječničkoj natuknici očekuju. Pitanje bilježenja objašnjenja značenja svakako je jedno od njih. U tom smislu zanimljivu skupinu varijantnih frazema čine glagolski frazemi koji su izrazito shematični i javljaju se u više različitih leksičko-sintaktičkih oblika, naprimjer *biti u bedu*; *baciti/bacati u bed koga*; *pasti/padati u bed*. Najfrekventniji je frazem *biti u bedu* koji se u natuknici navodi prvi, uz objašnjenje značenja ‘biti loše volje, neraspložen, tužan’ i s primjerima upotrebe (2) i (3):

(2) *Bila sam u totalnom bedu jučer. Plakala sam. Slomila se, doslovce.*

(3) *Kad je čovjek u bedu i/ili bolestan, umjesto da kuka i plače, trebao bi to preokrenuti na šalu.*

Nakon primjera, navodi se natuknički lik varijante *baciti/bacati u bed* s primjerima (4) i (5) te nakon njega *pasti/padati u bed* s primjerima (6) i (7).

(4) *Svaki put kad čujem za neki razvod to me baci u bed.*

(5) *Samoća ga je odvušla u tamne noći švicarskih Alpa, u kojima je slušao Wagnera i čitao Schopenhauera. To ga baca u bed.*

(6) *Glavna kuharica pala je u bed kad je saznala da će morati za ručak jesti rižu bez ičega.*

(7) *Sva sam bila napuhana i nisam se ni vagala jer sam samo padala u bed zbog toga.*

U primjerima upotrebe vidljivo je da se osjećaj nerasploženosti i tuge konceptualizira kao *bed* koji možemo doživjeti kao spremnik, pri čemu varijante odražavaju boravak u spremniku, stavljanje u spremnik i dolazak u spremnik, profilirajući pritom različite aspekte istog događaja.⁸

Riječ je o frazemima fleksibilne strukture koji se u kontekstu realiziraju u nizu konstrukcija, stoga se u rječniku opis značenja navodi kod prvog najfrekventnijeg oblika, a kod ostalih se bilježe primjeri upotrebe koji dodatno ilustriraju značenje. Takvu praksu bilježenja značenja uz prvu, najfrekventniju varijantu dok ostale dolaze s primjerima upotrebe, nalazimo u rječniku engleskih frazema *Longman Idioms Dictionary* (1998). Naprimjer, frazem *cost an arm and a leg* ‘jako skupo’ (dosl. košta ruku i nogu) bilježi se uz objašnjenje značenja i primjere, a ispod se u natuknici bilježe još i varijante *pay/spend an arm and a leg* (dosl. platiti/potrošiti ruku i nogu) koje se posebno ne objašnjavaju. Ušteda na prostoru argument je za takav postupak samo na prvu pomisao, jer i u elektroničkome rječniku kakav je *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* u kojem nema prostornih ograničenja provodi se takav postupak iz triju razloga: kako bi se pokazala značenjska povezanost varijanata, kako bi se potaknulo korisnika na to da cijelu natuknicu sa svim varijantama gleda kao cjelinu te konačno kako bi profitirao od priloga svih elemenata natuknice, posebno primjera upotrebe. Na tome principu oblikovana je i leksikografska definicija frazema *imati i ovce i novce* u kojoj osim definicije koja se bilježi ispod najfrekventnijeg oblika, u objašnjenju značenja sudjeluju i primjeri upotrebe (posebnu ulogu imaju kod ostalih varijanata) te bilješka o upotrebi na kraju natuknice (slika 1).

imati i ovce i novce

imati i jedno i drugo, obje stvari istovremeno na vlastitu korist

- Pokušava **imati i ovce i novce**, prigrabiti slobodu i prava, a odgovornost i obveze ostavi roditeljima.
- Poželio je **imati i ovce i novce** kada je pomislio da bi nakon izglasavanja odcepljenja Škotska mogla ostati unutar Velike Britanije i iz te pozicije pregovarati za članstvom.
- Doduše, grad više ne bi bio građanima na raspolaganju, ali ne može se **imati i ovce i novce**.

htjeti i ovce i novce

željeti i ovce i novce

- A ljudi bi **htjeli i ovce i novce**, rentali bi stan, a da ga i dalje koriste.
- A ipak smo svi mi samo ljudi, **želimo i ovce i novce** (punu bušu iznutra i pločice izvana).

i ovce i novce

- Sigurno je jedno: Komizani protiv tuna nisu, rado bi i **ovce i novce**, odnosno i tune i turizam, ali sve na svome mjestu.

Govornici često mijenjaju ovaj frazem tako što aktiviraju istovremeno i doslovno značenje sastavnica frazema u svrhu ironije ili pojačane slikovitosti.

Ako ti roditelji žele uskratiti ti pravo, ti njima možeš uskratiti svoj udio u troškovima; ako te već tretiraju kao dijete, onda neka te i uzdržavaju kao dijete. Oni bi, vidim, htjeli i ovce i novce. Tj. ovcu i njen novac.

Slika 1. Prikaz leksikografske definicije frazema *imati i ovce i novce*.

⁸ Više u Radden–Dirven (2007: 284–299) o događajnim shemama te Langacker (1987: 128–129) o konstruiranju značenja na temelju različitog predočavanja iste scene.

4.2. Polisemni frazemi

U radu na rječnicima koji se temelje isključivo na korpusu⁹ ili kakvom omeđenom zbiru tekstova, sva su leksikografska rješenja utemeljena u jezičnome materijalu. Drugim riječima, sve što je u korpusu mora biti u rječniku te u rječniku ne treba biti ono čega u korpusu nema. Ako tome dodamo i misao da svako značenje riječi ima potencijal za kreativnu upotrebu,¹⁰ potpuno se napušta ideja da postoji objektivan popis utvrđenih značenja riječi koja su dio vanjskoga svijeta, a koja je utjecala na percepciju rječnika kao mjesta gdje su ta značenja točno popisana i svrstana, što su neki rječnici pokušali i ostvariti.¹¹ Naprotiv, to znači da leksikografi koji rade na takvim rječnicima imaju zahtjevan zadatak otvoreno pristupiti primjerima upotrebe, pomno ih čitati te voditi računa o frekvenciji upotrebe kako bi pouzdano utvrdili u kojim se značenjima riječi i višerječnice najčešće javljaju te ih zatim leksikografski opisali u rječničkoj natuknici.

Leksikograf neizbježno ima vlastito jezično znanje koje aktivira možda i najviše kada je oblikovanje značenja u pitanju, ali primjeri iz korpusnih istraživanja pokazuju da je pritom potreban oprez. Pogledajmo sljedeće primjere.

(8) *Kada me otpratio doma, mislim da me je htio cmoknuti, ali sam mu zalupila vrata pred nosom slučajno.*

(9) *Pokušao sam ući u autobus, ali su mi zatvorili vrata pred nosom.*

(10) *Može li sebe zamisliti u situaciji da mu treba dom, a da mu svi zalupe vrata pred nosom zato što ih je jednom netko prevario kao mene danas.*

(11) *Američki film Woodyju Allenu potiho je zatvorio vrata pred nosom. U takvim okolnostima Allen se okreće Europi, kontinentu na kojem je uvijek imao čvrstu gledateljsku bazu i veći autorski ugled nego u SAD-u.*

Frazem *zalupiti, zatvoriti vrata pred nosom* komu u figurativnome je smislu kompleksan. Primjeri (8) i (9) pokazuju da konceptualnu motivaciju na temelju koje razumijemo značenje frazema zajedno čine doslovno značenje prvoga dijela frazema i metonimijski pomak u drugome dijelu: *zalupiti, zatvoriti vrata* slika je doslovnoga čina koji se događa pred kime, ispred koga, a pritom *nos* pomoću metonimije DIO ZA CJELINU stoji za *čovjeka*. Pokazuje se to i oblikovanjem značenja toga frazema u objašnjenje ‘zatvoriti vrata ispred koga.’ No nadalje, primjeri (10) i (11) pokazuju potpuni metaforički pomak u kojem se i *zatvaranje*

⁹ Riječ je o korpusom vođenim rječnicima (engl. *corpus-driven dictionaries*) kakav je i *Frazeološki rječnik hrvatskoga jezika* (usp. Tognini-Bonelli 2001).

¹⁰ Specifičan primjer koji se ovdje može izdvojiti Benešićev je *Rječnik hrvatskoga književnoga jezika od preporoda do I. G. Kovačića* koji se temelji na književnim citatima, pa se u njemu nalazi i primjer značenja *žena* za natuknicu *kudjelja*: »Otkada u Hajdukovićevoj kući kudjelja zapovijeda, a mač sluša? Naruga se zlobno Ivan (*Tordinac*).« Benešićev je *Rječnik* ipak izuzetak, i takav metaforički potencijal jezika nije stvar definicije u općim rječnicima.

¹¹ Više u Filipović Petrović (2018: 35–40).

vrata konceptualizira kao prekid kakve suradnje, odnosa ili podrške komu. Natuknica toga frazema oblikuje se stoga s dvama značenjima, a s obzirom na to da su primjeri za prvo ovdje opisano frekventniji, ono će se zabilježiti kao prvo, odnosno iznad drugoga u natukničkom članku.

Slične su rezultate pokazali i primjeri frazema *čist kao suza*:

(12) *Navijač sam Milana, ali pobjeda Barcelone je čista kao suza.*

(13) *Godinama je plivao kroz korupcijske i kriminalne afere Tuđmanovih devedesetih, da bi na kraju isplivao čist kao suza.*

(14) *Znam i ja par dobrih plaža ... pješčanih more čisto ko suza.*

(15) *Cili dan smo jili, pivali i štogod popili. Dan je bija lip, nebo čisto ko suza.*

Međutim, frekventnijima su se pokazali primjeri za metaforičko značenje ‘častan, besprijekoran’ (12) i (13), pa se u natuknici značenje ‘potpuno čist’ (14) i (15) bilježi kao drugo, ispod prvoga.

4.3. Dodatne dimenzije značenja

Pokazali smo u prethodnome odjeljku da korpusni lingvisti i leksikografi smatraju da tipično okruženje i ponašanje riječi ima presudnu ulogu u značenju (v. npr. Sinclair 1991; 2004; Geeraerts 2001). Štoviše, ono nam ističe ono najvažnije o riječi, a upravo to želimo prenijeti korisniku. Vidjeli smo da na taj način spoznajemo značenja u kojima se riječi i višerječnice javljaju, ali idemo i korak dalje. Ako pogledamo sljedeće frazeme i njihova značenja:¹² *servirati (nuditi, dati) na pladnju (tanjuru)* komu što ‘osigurati sve potrebno za koga ili pružiti komu sve vrijedno i važno’; *nasmijati se (smijati se) u brk* komu ‘izravno se nasmijati komu’; *bježati (zazirati) od koga, čega kao vrag od tamjana* ‘izbjegavati što, sklanjati se od čega’ i *baciti se, objesiti se oko vrata* komu ‘zagrliti koga’ može nam se činiti bez pomnijeg promišljanja da je sve prihvatljivo. Pogledajmo ipak primjere upotrebe.

(16) *Čovjek ti je servirao informacije na pladnju i rekao što i gdje trebaš pogledati.*

(17) *Zašto misliš da ti se to treba dat na tanjuru? Oznoji se malo.*

(18) *Danas roditelji rade da bi djetetu omogućili sve i sve mu to dali na pladnju.*

(19) *Što se garantnih listova (tiče, op.a.), tu si si sam kriv i uopće se ne bih čudio da ako ti nešto od toga rikne, da će ti se ovaj samo nasmijati u brk.*

(20) *Posve je jasno da ću se moći u brk smijati onima koji su mislili da nikad neću prohodati.*

¹² Značenja smo oblikovali za potrebe ovoga rada na temelju pregleda nekoliko hrvatskih općih i frazeoloških rječnika te na temelju vlastitih razmišljanja tijekom rada na leksikografskoj obradi tih frazema i ovdje služe kao primjer za raspravu o njihovoj potencijalnoj nadgradnji kako bi se povećala korisnost rječnika.

(21) *Dok su nekad muškarci bježali od kuhače kao vrag od tamjana, danas znaju da će svojim kulinarskim umijećem oboriti s nogu gotovo svaku ženu.*

(22) *Zazirali smo od ozljeda kao vrag od tamjana.*

(23) *Mama kaže da su sendviči u redu, viknula je Tina tati, zatrčala se, skočila na njega, objesila mu se oko vrata i zalijepila mu zvučnu pusu u nos.*

Primjeri upotrebe dali su nam uvid u kontekst u kojem su upotrijebljeni spomenuti frazemi. U primjerima (16), (17) i (18) može se uočiti da tko dobiva sve potrebno i važno – bez ikakvog vlastitog truda i muke, što predstavlja važnu semantičku nadopunu značenju frazema *servirati (nuditi, dati) na pladnju (tanjuru)* komu što. Primjeri (19) i (20) pokazuju da je osmijeh koji se upućuje *u brk* izrazito emocionalno obojen, uglavnom podrugljiv, samozadovoljan, nadmoćan pa se značenje toga frazema može oblikovati kao ‘izravnim smiješkom iskazivati nadmoćnost ili važnost i zadovoljstvo zbog toga.’ U glagolskom poredbenom frazemu *bježati (zazirati)* od koga, čega *kao vrag od tamjana* (21) i (22), *comparatum* ima funkciju intenziviranja značenja radnje izražene glagolom, pa to svakako treba uključiti u značenje frazema, što znači da objašnjenju ‘bježati, izbjegavati koga ili što, sklanjati se od koga ili čega’ treba dodati i ‘s velikom odbojnošću ili strahom.’ Frazem *baciti se, objesiti se oko vrata* komu doslovna je slika položaja tijela odnosno radnje koju činimo kada grlimo koga, međutim izrečena tim riječima nosi specifično semantičko obilježje, emocionalnu dimenziju značenja koja se vrlo dobro oslikava u primjeru (23), pa opis značenja toga frazema treba dopuniti u: ‘emotivno, uzbuđeno zagrliti koga.’ Iz tih primjera možemo vidjeti da su prvotna objašnjenja značenja ponešto općenitija, neutralnija, oblikovana s namjerom da obuhvate što širi raspon mogućih primjera, što je svakako naslijeđe klasične škole logičkih definicija. Dopunjena pak objašnjenja ponegdje opasno graniče s pretjeranim detaljiziranjem i riskiraju prejako sužavanje značenja. Zato je važno i korisno imati uvid u velik broj primjera upotrebe iz kojih se može zaključiti koje je obilježje zajedničko svim ili većini primjera nekog frazema, a koje nije dovoljno istaknuto, kako bi se pronašla prava mjera između opreznih općenitih objašnjenja poput ‘zagrliti koga’ koja kod figurativnih jezičnih fenomena poput frazema doista nemaju koristi, i objašnjenja koja su primjenjiva samo u konkretnome primjeru.

4.4. Sinonimi u konceptualnoj mreži

U *Frazeološkome rječniku hrvatskoga jezika* nalaze se i konceptualne poveznice značenjski bliskih frazema (više u Filipović Petrović i Parizoska 2019). Na primjer, frazemi *biti, nalaziti se / naći se između čekića i nakovnja; biti, nalaziti se / naći se između dvije vatre i doći pred zid* povezani su međusobno na način da se na kraju natuknice svakoga od njih nalazi uputa *usporedi* i poveznica na natuknice ostalih dvaju frazema. Postavilo se dakako pitanje oblikovanja značenja, ali

sada ne samog frazema za sebe kao kod primjera koji nisu konceptualno povezani, nego i u odnosu sa značenjski sličnim frazemima. Pogledajmo primjere:

(24) *Hajduk se trenutno nalazi između čekića i nakovnja. S jedne strane prijeti UEFA-ina suspenzija, a s druge strane su klupske ambicije i podignuti kredit koji se mora vratiti.*

(25) *Pacijenti neće dobiti zadovoljavajuću zdravstvenu zaštitu koju očekuju, a liječnici će se ponovno naći između dvije vatre, odnosno između prava pacijenata i količine predviđenog novca za zdravstvo..*

(26) *Dugovi koju su ostali nakon privatizacije procjenjuju se na nekih dvadesetak milijuna kuna i izgleda kako su ljudi u klubu došli pred zid.*

Može se zaključiti da ti frazemi dijele zajednički koncept koji se može odrediti kao bezizlazna, neugodna situacija ili položaj, odnosno neprilika. To je vrlo koristan podatak za korisnika koji traga za jezičnim izrazom ideje, odnosno pojma koji ima na umu, pa mu se u ovome slučaju nude tri moguća frazeološka izraza. Međutim, pred leksikografom ostaje zadatak oblikovati značenje triju frazema, svakoga unutar njegove natuknice, istovremeno vodeći računa o preostalim dvama s kojima će biti povezan. Naime, osim samom uputom *usporedi* kojom se korisniku najavljuje da je određeni frazem dio konceptualne mreže, upravo se objašnjenjem značenja upotpunjuje povezanost sa značenjski bliskim frazemima. Postavlja se pitanje postoje li razlike ili nijanse razlika u značenju tih frazema i kako ih oblikovati u rječničko objašnjenje, hoće li korisnik najviše profitirati ako sva tri frazema imaju isto objašnjenje značenja ili je korisnije oblikovati ih pomoću više sinonima, odnosno hoće li to dodati vrijednost korisniku za razumijevanje. U slučaju triju spomenutih frazema, imajući na umu strukturu i najčešći kontekst u kojem se javljaju, objašnjenja su oblikovana na sljedeći način: *biti, nalaziti se / naći se između čekića i nakovnja* ‘biti u neugodnoj situaciji iz koje se teško izvući’, pri čemu se naglasak stavlja na doslovnu sliku koja je motivirala frazem – stiješnjenost čega unutar željeznih predmeta, zatim *biti, nalaziti se / naći se između dvije vatre* ‘biti u neugodnom položaju, neprilici, zbog dviju jednako problematičnih strana’ pri čemu je fokus na dvjema stranama koje su konceptualizirane kao vatra, što metaforički upućuje na povećanu opasnost same situacije, odnosno ugrozu za subjekt te *doći pred zid* ‘naći se u bezizlaznom položaju, nemati rješenja’, pri čemu je istaknuta krajnost situacije u kojoj se tko nalazi, odnosno nemanje izlaza što se konceptualizira kao dolazak pred zid.

5. Zaključak

U teorijskim odjeljcima ovoga rada posvetili smo se različitim strategijama definiranja u rječnicima koje su tijekom povijesti leksikografije predlagali leksikografi i lingvisti te pokazali da se u suvremenoj leksikografiji potiče uzimanje ponajboljeg od svake tehnike, prema procjeni leksikografa što može najbolje odgovoriti korisničkim potrebama. Naime, u leksikografiji je dugo dominirao imperativ sustavnosti i dosljednosti, odnosno pravilo da se slične kategorije leksikografski obrađuju na isti način jer rječnik time ostvaruje svoje obilježje uniformiranosti i preglednosti. Nije se jednom kritika rječnicima i leksikografima uputila upravo zbog nedosljedne obrade, ali postavlja se pitanje u kojoj je mjeri riječ o preglednosti koja je svakako važna za rječnik, a kada to prelazi u forsiranje istih obrazaca koji su sami sebi svrhom. U suvremenoj se leksikografiji nastoji dokinuti taj teret stavljen leksikografima na već ionako podosta ograničen prostor za slobodniju organizaciju teksta, pa se u rječnicima, kada je o definiranju riječi, objašnjenja nastoje oblikovati tako da što više sliče uobičajenoj prozi. Uz to, donose se dodatne informacije, bilješke o upotrebi, odrednice i slikoviti primjeri kao dodatni alati kako bi podatak o značenju riječi za korisnika bio što vrijedniji.

U drugome smo dijelu rada na primjerima ekstrahiranja značenja iz korpusnih rezultata te njihova oblikovanja u objašnjenja koja se navode u natuknicama u *Frazeološkome rječniku hrvatskoga jezika* koji je u izradi, pokazali složenost informacija o značenju frazema koja proizlazi iz velikog broja primjera njihove stvarne upotrebe u jeziku, kao i implikacije koje to ima na njihovu leksikografsku obradu. Konkretno, to su podaci o sistematičnim varijantama određenih frazema, poput onih koji odražavaju različitu konceptualizaciju istog događaja pa ih ne treba više puta (i na više mjesta!) u rječniku definirati nego se bilježe zajedno u natuknici. To su i podaci o strukturi i kontekstu značenjski bliskih frazema na temelju kojih se u rječniku gradi mreža njihove konceptualne povezanosti. Konačno, to su podaci o značenjskim nijansama polisemnih frazema na temelju kojih leksikograf s većom pouzdanošću može odlučiti treba li spojiti ili razdvojiti značenje, kao i što je kod pojedinog frazema posebno istaknuto pa može biti vrlo korisno zabilježiti podatak o tome u rječniku.

Time se na tragu tendencija u korisnički usmjerenoj suvremenoj leksikografiji da objašnjenja značenja što više sliče uobičajenoj prozi, kao i da u objašnjenju značenja sudjeluju i drugi elementi natuknice, u leksikografskoj obradi u *Frazeološkome rječniku hrvatskoga jezika* nastoji postići da objašnjenja značenja budu što vjernija slika autentičnih nositelja značenja.

Literatura

- Allwood, Jens. 2003. Meaning Potentials and Context: Some Consequences for the Analysis of Variation in Meaning. *Cognitive Approaches to Lexical Semantics*. Ur. H. Cuyckens, R. Dirven i J. Taylor. Berlin: Mouton de Gruyter. 29–66.
- Atkins, Sue; Rundell, Michael. 2008. *The Oxford guide to practical lexicography*. New York: Oxford University Press.
- Bogaards, Paul; Van der Kloot, Willem A. 2001. The Use of Grammatical Information in Learners' Dictionaries. *International Journal of Lexicography*, 14 (2), 97–121.
- Bolinger, Dwight. 2008. Defining the Indefinable. *Practical Lexicography: A Reader*. Ur. Thierry Fontenelle. Oxford: Oxford University Press.
- Collins Cobuild English Language Dictionary*. 1987. London: Collins.
- Cowie, Anthony P. 1999. *English Dictionaries for Foreign Learners: A History*. Oxford: Clarendon Press.
- Cruse, Alan D. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge University Press.
- Evans, Vyvyan. 2009. *How Words Mean: Lexical Concepts, Cognitive Models, and Meaning Construction*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Vyvyan. 2019. *Cognitive Linguistics: A Complete Guide*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Filipović Petrović, Ivana. 2018. *Kada se sretnu leksikografija i frazeologija: o statusu frazema u rječniku*. Zagreb: Srednja Europa.
- Filipović Petrović, Ivana; Parizoska, Jelena. 2019. Konceptualna organizacija frazeoloških rječnika u e-leksikografiji. *Filologija*, 73, Zagreb, 27–45.
- Frančić, Anđela; Menac-Mihalić, Mira. 2020. *Rječnik frazema i poslovice međimurskoga govora Svete Marije*. Zagreb: Knjigra.
- Geeraerts, Dirk. 2001. The definitional practice of dictionaries and the cognitive semantic conception of polysemy. *Lexicographica*, 17, 6–21.
- Hanks, Patrick. 1973. Discussion. *Lexicography in English*. Ur. R. I. McDavid i A. R. Duckert. New York: New York Academy of Sciences, 251–252.
- Hanks, Patrick. 1987. Definitions and Explanations. *Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing*. Ur. John Sinclair. Collins, 116–136.
- Jackson, Howard. 1988. *Words and their Meaning*. London – New York: Longman.
- Jackson, Howard. 2002. *Lexicography: an introduction*. London – New York: Routledge.
- Landau, Sydney. 2001. *Dictionaries: the art and craft of lexicography*. Cambridge University Press.

- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Laufer, Batia. 1993. The Effect of Dictionary Definitions and Examples on the Use and Comprehension of New L2 Words. *Cahiers de Lexicologie*, 63 (2), 131–142.
- Lew, R. 2010. Multimodal Lexicography: The Representation of Meaning in Electronic Dictionaries. *Lexikos*, 20, 290–306.
- Longman Idioms Dictionary*. 1998. Harlow: Longman.
- Longman Dictionary of Contemporary English*. 2014. 6th edition. Harlow: Pearson Longman.
- Menac, Antica, Željka Fink Arsovski i Radovan Venturin. 2003., ²2014. *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.
- Parizoska, Jelena; Filipović Petrović, Ivana. 2020. Varijantni frazemi u e-rječniku. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46 (2), Zagreb, 941–955.
- Radden, Günther; Dirven, René. 2007. *Cognitive English Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Rosch, Eleanor. 1977. Human categorization. *Studies in cross-psychology*. Ur. N. Warren. vol. 1. London: Academic Press, 1–49.
- Rosch, Eleanor. 1978. Principles of categorization. *Cognition and categorization*. Ur. Eleanor Rosch i Barbara B. Lloyd. Hillsdale: Lawrence Erlbaum, 27–48.
- San Martín, Antonio. 2021. A Flexible Approach to Terminological Definitions: Representing Thematic Variation. *International Journal of Lexicography*, ecab013, 1–22.
- Sinclair, John. 1987. *Looking Up. An account of the COBUILD project in lexical computing*. London: Collins ELT.
- Sinclair, John. 1991. *Corpus, concordance, collocation*. Oxford University Press.
- Sinclair, John. 2004. In praise of the dictionary. *Proceedings of the 11th Euralex international congress*. Ur. Williams, G. i S. Vessier, S. Université de Bretagne-Sud, Faculté des lettres et des sciences humaines, 1–11.
- Solomonick, Abraham. 1996. Towards a Comprehensive Theory of Lexicographic Definitions. *Proceedings of the 7th EURALEX International Congress*. Ur. Martin Gellerstam, Jerker Järborg i Sven-Göran Malmgren. Göteborg: Novum Grafiska AB, 481–488.
- Stock, Penelope. 1986. The structure and function of definitions. *Proceedings of the 2nd EURALEX International Congress*. Ur. Mary Snell-Hornby. Zürich: A. Francke Verlag. 81–89.
- Summers, Della. 1988. The Role of Dictionaries in Language Learning. *Vocabulary and Language Learning*. Ur. R. Carter i M. McCarthy. London: Longman. 111–125.

- Tognini-Bonelli, Elena. 2001. *Corpus linguistics at work*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Vajs, Nada; Žic Fuchs, Milena. 1998. Definicija i frazem u jednojezičnom rječniku. *Filologija*, 30/31, Zagreb, 363–368.
- Vidović Bolt, Ivana i dr. 2017. *Rječnik hrvatskih animalističkih frazema*. Zagreb: Školska knjiga.
- Zgusta, Ladislav. 1971. *Manual of lexicography*. Prag – Haag – Pariz: Academia – Mouton.

The Representation of Meaning in Dictionaries of Idioms

Summary

The general principles of lexicographical treatment require that the explanation of meaning be short and clear, general enough to cover a large number of examples or almost any context, and sufficiently distinctive to make the information coming to the user understandable and useful. For a long time, the role model was a logical theory of definitions formulated by Aristotle, who wrote that definitions must consist of what was later called *genus proximum* and *differentia specifica*. However, over time and thanks to their experience working on different dictionaries, lexicographers have sought and found other techniques for describing meaning. One of them is the lexicographic definition which, in addition to allowing different approaches in structuring the explanation of meaning, depending on the linguistic features of individual words, also includes other elements of the entry, such as font size or usage notes and labels, conceptual networks and examples of usage. In the context of contemporary lexicography, which is entirely focused on user needs, these are all elements that participate in the description of the meaning of a word and help the user to understand it and to potentially use it.

In this paper, drawing on the methods and procedures of the online *Dictionary of Croatian Idioms* (under development), we ask how linguistic and extralinguistic data on idioms provided by the computer corpus on which the *Dictionary* is based affect the lexicographer's decisions regarding the explanation of meaning. We also discuss the ways in which such data is incorporated into individual entries so that they can respond as fully as possible to the demands of the idol of contemporary lexicography – user needs.

Ključne riječi: frazemi, definicija, objašnjenje značenja, rječnik, računalni korpus

Keywords: idioms, definition, representation of meaning, dictionary, computer corpus

